

Impact Factor – 6.625

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January-2020 Special Issue – 212 (B)

Women Empowerment
Through Entrepreneurship & Skill Development

Guest Editor :

Dr. Sopan Nimbare

Principal,
Arts, Commerce & Science College,
Ashti, Dist.- Beed [M.S.] India

Executive Editor:

Prof. Shubhangi Khude

Coordinator, Vishakha Sammittee,
Arts, Commerce & Science College,
Ashti, Dist.- Beed [M.S.] India

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	Study of Women Entrepreneurs in India	Sunil Mutkule	05
2	Empowerment of Dalit Women : Earnest Need	Dr.S.S.Sasane	14
3	Women Discrimination and need of Empowerment : A Review	Dr. Arjun Galphade	16
4	A Qualitative Analysis of Facilities Provided to Working Women in Rural Areas of Solapur District	Dr. Chhaya Bhise	19
5	Role and Challenges of Rural Entrepreneurship	Dr. S. P. Dakle	22
6	Issues and Challenges of Women Entrepreneurship in Startup India Campaign	Dr. S.B. Shinde	25
7	Issues and Challenges of Women Empowerment in India	Dr. Prakash Hambarde	30
8	Challenges and Issues of Working Women in India	Dr. Shama Lomate	34
9	At the Doorstep of Women Empowerment in India	Prof. N. P Bankar	38
10	An Employment and Their Issues with Working Women in Marathwada	Mrs. Rekha Lonikar	48
11	Role of Government Schemes in Women's Empowerment : A Sociological Study	Dr. Datta Tangalwad	51
12	Government Schemes for Women Skill Development : Special Schemes for Tribal Women	Mr Arun Pentawar & Smt. Asha Potalwad	55
13	Study of Marathwada Region for Setting up Below Poverty Level Self Help Group for Women Empowerment	Dr. Shaligram Shinde	58
14	Women's Empowerment : A need of Society	Dr. Bhagwan Waghmare	61
15	Strength and Economic Trouble of Agricultural Womenwith Gender Issues	Deepali Ghatul	65
16	Socio Economic Background of Women Empowerment in India	Dr. Vithal Matkar	70
17	Working Women's and Their Issues	Dr. Madhu Khobragade	73
18	Sexual Harassment at the Workplace : Awareness and Prevention	Dr. Manisha Kotgire	74
19	Women Entrepreneurship in India	Suresh Sonawane	80
20	Empowering Women through Skill Development and Various Government Schemes	Mahesh Vidhate & Gopal Deshmukh	84
21	Women Empowerment through Panchayat Raj System	Dr. Kalpana Garge	93
22	Empowerment of women in India : Barriers and Challenges	Dr. T. M Inamdar	96
23	Agro Based Food Processing Unit : Entrepreneurial Avenue for women Empowerment	Dr. Bharati Bhosale	99
24	Comparative Study of Selected Physical Fitness Variables between the Cricket and Softball State Level Players	Dr. Sunil Pachange & Mr. Lokesh Galadge	102
25	Savitribai Phule's Views on Entrepreneurship	Dr. Sunil Raut	105
26	Women Entrepreneur and Their Challenges	Ms. Babita Nagdev	107
27	A Study of Women Empowerment and Political Participation in India	Prof. T. D.Gondkar	111
28	Women's Self Help Groups : Advantages and Disadvantages	Dr. Vilas Dapke	113
29	Empowerment of Women in India	Sindhu Lonkar	116
30	Working Women and Their Issues	Pramila Ghumare	119

Government Schemes for Women Skill Development: Special Schemes for Tribal Women

Mr Arun Pentawar

Head, Dept. of Political Science
Sunderrao Solanke Mahavidyalaya,
Majalgaon, Dist- Beed.
arunpentawar@gmail.com

Smt. Asha Potalwad

Asst. Professor, Dept. of Zoology
S.M. Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj, Dist- Sangli.
asha.potalwad@gmail.com

Introduction:

The Ministry was set up in 1999 after the bifurcation of Ministry of Social Justice and Empowerment with the objective of providing a more focused approach towards the integrated socio-economic development of the Scheduled Tribes (the most underprivileged section of the Indian Society) in a coordinated and planned manner. Before the formation of the Ministry, tribal affairs were handled by different Ministries at different points in time. The Ministry of Tribal Affairs is the Nodal Ministry for overall policy planning and coordination of programmes for development of STs. To this end, the Ministry has undertaken activities that follow under the subjects allocated in the Government of India (Allocation of Business) Rules, 1961 and amendment(s) thereafter. For the first time after the country became Independent, the Government of India is proposing the formulation of a National Policy on Scheduled Tribes. The policy seeks to bring Scheduled Tribes into the mainstream of society through a multipronged approach for their all-round development without disturbing their distinct culture.

There are 67.8 million Scheduled Tribe people, constituting 8.08 per cent of India's population. There are 698 Scheduled Tribes spread all over the country barring States and Union Territories like Chandigarh, Delhi, Haryana, Pondicherry and Punjab. Orissa has the largest number – 68--of Scheduled Tribes. Scheduled Tribes are those which are notified as such by the President of India under Article 342 of the Constitution. The first notification was issued in 1950. The President considers characteristics like the tribes' primitive traits, distinctive culture, shyness with the public at large, geographical isolation and social and economic backwardness before notifying them as a Scheduled Tribe women's.

Objectives

The basic objective of the paper is:

1. To determine the Government Schemes for Women skill development.
2. To know the Special Schemes for Tribal Women's in India.

Research Methodology

The proposed study mainly is descriptive in nature. The research done is based on secondary data. Here, the data from various research journals, websites and articles are collected in order to understand the Government Schemes for Women skill development and Special Schemes for Tribal Women's in India. This paper primarily focuses on the Government Schemes for Women skill development with Special Schemes for Tribal Women.

Government Schemes for Women skill development: Special Schemes for Tribal Women

Policies of the Ministry of Tribal Affairs ensure the development of both Scheduled Tribe men and women. However, women suffer a greater disadvantage, thus special schemes meant for the benefit of ST women and girls are given below:

1) Scheme of Girls & Boys Hostels for STs:

Central assistance given to States for construction or extension of hostel buildings- 100 % central share for girls' hostel and for boys' hostel in naxal affected areas. Funding for other hostels is on 50: 50 basis.

2) Scheme of Ashram Schools in Tribal Areas:

Provides residential schools for STs to increase the literacy rate. State Governments are eligible for 100 % central share for construction of girls' Ashram Schools and boys' Ashram Schools in naxal affected areas. Funding pattern for the other Schools is on 50: 50 basis.

3) Scheme for Strengthening Education among ST Girls in Low Literacy Districts:

Scheme being implemented in 54 identified low literacy Districts where the ST population is 25 % or more, and ST female literacy rate is below 35%, or its fractions, as per 2001 census. Other tribal blocks fulfilling these criteria are also covered. Areas inhabited by Particularly Vulnerable Tribal Groups (PVTGs) and naxalite affected areas are given priority. Scheme implemented through Voluntary Organizations (VOs), Non-Governmental Organizations (NGOs) and autonomous institutions of State Government. Scheme also provides 100 % assistance for running and maintenance of educational complexes for ST girls who include free education, boarding and lodging, books, uniforms, medical help, coaching, incentives to girls, awards, etc. Scheme converges Sarva Shiksha Abhiyan and Kasturba Gandhi Balika Vidhyalaya.

4) Scholarships:

To maximize retention of ST students promoting higher learning, monetary incentives are provided by Ministry of Tribal Affairs in the form of scholarships such as Pre Matric Scholarship, Post Matric Scholarship, National Overseas Scholarship, and Scholarship for Top Class Education and Rajiv Gandhi National Fellowship for ST students.

5) Special Central Assistance to Tribal Sub Scheme:

It is 100 % grant for providing support for education, health, sanitation, water supply, livelihood, skill development, minor infrastructure etc.

6) Grants under Article 275 (1) of the Constitution:

It is 100 % grant for promoting the welfare of Scheduled Tribes in that State or raising the level of administration of Scheduled Areas. Funds are provided for various sectorial interventions.

7) Adivasi Mahila Sashaktikaran Yojana:

National Scheduled Tribes Finance and Development Corporation (NSTFDC), under Ministry of Tribal Affairs provide loans to Scheduled Tribes women for income generation activity at concessional rate of 4 % per annum.

8) Various rural development programmes

Various rural development programmes like, Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA), Pradhan Mantri Awaas Yojana- Gramin (PMAY-G), Pradhan Mantri Gram Sadak Yojana (PMGSY), Deendayal Antyodaya Yojana-National Rural Livelihoods Mission (DAY-NRLM) and National Social Assistance Programme (NSAP) bring improvement to rural areas, including tribal women. Government has been earmarking funds towards Scheduled Tribe Component (STC) under Pradhan Mantri Awaas Yojana-Gramin (PMAY-G) and Deendayal Antyodaya Yojana-National Rural Livelihoods Mission (DAY-NRLM). Under Pradhan Mantri Awaas Yojana-Gramin (PMAY-G) (erstwhile Indira Awaas Yojana), 60 % is allocated to SCs/STs. 5 % of the allocation to benefit Scheduled Tribes and other Traditional Forest Dwellers (Recognition of Forest Rights Act, 2006) known as FRA beneficiaries.

9) Schemes by Ministry of Women and Child Development:

Following schemes by Ministry of Women and Child Development benefit all women, including ST women:

- 1) Beti Bachao Beti Padhao Scheme
- 2) One Stop Centre Scheme
- 3) Women Helpline Scheme
- 4) Ujjawala Yojana
- 5) Working Women Hostel

- 6) Rajiv Gandhi National Creche Scheme for the Children of Working Mothers.

Conclusions:

The study found that the government Schemes for Women skill development: Special Schemes for Tribal Women's Skill development has highly impacted for tribal women empowerment. It has changed the image of tribal women workforce. The results are:

- Central assistance given to States for construction or extension of hostel buildings- 100 % central share for girls' hostel.
- Provides residential schools for STs to increase the literacy rate of tribal women.
- Government has provided Scholarship for Top Class Education and Rajiv Gandhi National Fellowship for ST students.
- Various rural development programmes Schemes by Ministry of Women and Child Development for tribal women's.

References:

- 1) <https://pib.gov.in> › newsite › PrintRelease
- 2) <https://www.examrace.com> › Current-Affairs/GS
- 3) Mamta Mokta (2014), "Empowerment of women in India: A critical analysis", Indian Journal of Public Administration, 474 / Vol. Lx, no. 3, July-September 2014.
- 4) National Skill Development Corporation (2012), "Skill Matters", Newsletter issue no 12, March 2012.

**Golden Jubilee Year 2019-20 of
Department of Political Science**

&

Shivaji University Political Science Association

Conference Proceeding of Two Days National Seminar

&

37th Maharashtra Political Science & Public Administration Conference

“Contemporary Issues in Political Science”

10th & 11th January 2020

ISSN - 2277 - 8063

**International Interdisciplinary research Journal
(Humanities, Social Sciences, languages, Commerce & Management)**

21	भारतीय संघराज्याचे बदलते स्वरूप	प्रा. संजय ए. मराठे	84-87
22	'भारताच्या संसदिय राजकारणात नव-सामाजिक चळवळींचे अस्तित्व, वाटचाल व आव्हाने'	प्रा.राजेंद्र दिलीप आगवाने,	88-91
23	राजकीय पक्षांची आघाड्यांच्या संदर्भात जुळणी आणि पुनर्जुळणी	प्रा. द्वारकाप्रसाद वि. वायाळ	92-95
24	महाराष्ट्रातील राजकीय पक्षांची आघाडीची जुळणी आणि पुनर्जुळणी	प्रा. डॉ. विलास आघाव	96-100
25	'संसदिय निवडणूक प्रक्रियेतील महिलांचा राजकीय सहभाग व त्यापुढील अडथळे'	प्रा.डॉ. संजय अंकुश काळे	101-105
26	नागरिकत्व सुधारणा कायदा आणि सामाजिक व राजकीय अस्थिरता	डॉ अजय बापूसाहेब पाटील	106-107
27	भारतीय संघराज्याची पुनर्रचना आणि राष्ट्रीय एकात्मतेची समस्या	डॉ. पी. यु. नेरपगार	108-112
28	महाराष्ट्रातील सत्तासंघर्ष व राज्यपालांचा 'स्व' विवेक	डॉ. प्रदीप पंजाबराव दंदे	113-114
29	भारतीय संघराज्याची पुनर्रचना आणि राष्ट्रीय एकात्मतेची समस्या	प्रा. भुषण अहिरराव	115-119
30	सोशल मिडीया : भारतातील लोकशाही व्यवस्थेपुढील एक आव्हान	प्रा. अरूण पेंटावार	120-124
31	'महिलांच्या मानवी हक्कांचे रक्षण आणि राज्यसंस्थेच्या भूमिकेपुढील मर्यादा'	प्रा.एस.एस.कावळे प्रा.डॉ.व्ही.डी.कापडी	125-128
32	वर्तमान भारतातील उत्तम शासन कारभारा समोरील आव्हाने	डॉ. खंडेराव ज्ञानदेव खळदकर	129-135
33	सुधारित नागरिकत्व कायदा २०१९-वाद, विवाद	प्रा. डॉ. अर्जुन येरगे	136-138
34	नागरिकत्व सुधारणा काल आणि आज: एक आढावा	मनिषा मधुकर कुरणे,	139-141
35	समाजमाध्यमे आणि लोकशाही राजकारण	प्रा. डॉ. विठ्ठल दहिफळे	142-148
36	नागरीकत्व सुधारणा विधेयक २०१९: एक चिकीत्सक अभ्यास	प्रा. डॉ. एस.के.खडसे प्राजक्ता राजेंद्र बाबर	149-152
37	भारतीय संघराज्याचा अविष्कार	प्रा. कमलाकर एन. राक्षसे	153-155
38	भारत आणि निवडणूक (Psephology) विश्लेषण शास्त्र	प्रा.डॉ. राक्षसे सिद्धार्थ गुणाजी	156-161
39	महाराष्ट्रात माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 ची अंमलबजावणी (कालखंड 2005 ते 2015)	प्रा.राजीव मधुकर पवार प्रा.डॉ.दत्तात्रय एम.टेकाडे	162-164
40	भारतीय संघराज्याची पुनर्रचना समकालीन समस्या	प्रा. विलासराव लवटे	165-168
41	भारतीय राजकारणातील राष्ट्रीय व प्रादेशिक पक्षांचे बदलते समीकरणे विशेष संदर्भ : हरियाना व महाराष्ट्र	प्रा.डॉ.व्ही.एच.टकर	169-172
42	भारतीय राज्यघटना : दलित हक्कांची चिकित्सा	सिद्धार्थ केरबा मुंगे सुमित भूजंगराव वाघमारे	173-175

सोशल मिडीया : भारतातील लोकशाही व्यवस्थेपुढील एक आव्हान

प्रा. अरूण पेंटावार

राज्यशास्त्र विभागप्रमुखसुंदरराव सोळंके महाविद्यालय, माजलगाव

सारांश :

लोकशाहीचे चार महत्वाचे स्तंभ आहेत ते म्हणजे कायदेमंडळ, कार्यकारीमंडळ, न्यायमंडळ व प्रसार माध्यमे होय. परंतु सत्ताधान्यांच्या हस्तक्षेपामुळे व संगनमताने यांची स्वायत्तता संपुष्टात आली आहे. हे चारही स्तंभ ढासळले आहेत. त्यामुळे सध्याच्या काळात सोशल मिडीया (वॉट्स अॅप, फेसबुक, ट्विटर, यु ट्युब) हे लोकशाहीचे पाचवे स्तंभ(Fifth Pillar)बनल्याचे दिसून येते. सोशल मिडीयातील साधनांपैकी २६.९ कोटी वापरकर्ते हे फेसबुक वापरणारे आहेत तर ४० कोटी लोक हे वॉट्सअॅप चा वापर करतात. ७० लक्ष ट्विटर, १.५ कोटी स्नॅपचॅट, ५ कोटी लिंकडन, तर २० कोटी लोक हे टेलीग्राम या सोशल मिडीयाचा वापर करतात.^३ त्यामुळेच लोकशाही व्यवस्थेतील राजकारणावर त्याचा निश्चितच प्रभाव पडलेला आहे. सोशल मिडीयाचा वापर करणाऱ्यांचे प्रमाण हे ९० टक्के पेक्षाही जास्त आहे. सोशल मिडीयातील साधनांपैकी सर्वाधिक म्हणजे ६० टक्के वापरकर्ते हे फेसबुक वापरणारे आहेत तर ७० टक्के वॉट्सअॅप चा वापर करतात. सोशल मिडीयाच्या राजकारणातील उपयोगाने नव्या राजकीय संस्कृतीचा उदय झालेला आहे. प्रत्येक राजकीय पक्षात सोशल मिडीया सेल सक्रीय असून ते एखाद्या व्यावसायिक कंपनीसारखे कार्य करताना दिसत आहे. सोशल मिडीयाचा लोकशाहीतील राजकीय सामाजिकरणावर नकारात्मक परिणाम झाल्याचे दिसून येते. सोशल मिडीयाची सक्रीयता ही राजकीय पक्षाच्या लोकशाही मुल्यांना मोठ्या प्रमाणात प्रभावीत करित आहे. भारतामध्ये सोशल मिडीयाचा राजकीय क्षेत्रातील वापर लोकशाही मुल्यांचा न्हास होण्यास, समाजामध्ये हिंसक घटना घडविण्यात, लोकांच्या खाजगी जीवनात हस्तक्षेपास, व्यक्तीचे स्वातंत्र्य संकुचित करण्यास सोशल मिडीया कारणीभूत ठरला आहे.

प्रस्तावना :

दुसऱ्या जागतिक महायुद्धानंतर अनेक राष्ट्रांनी लोकप्रिय शासनप्रणाली म्हणून लोकशाहीचा स्वीकार केलेला आहे. आजच्या काळातील सर्वात महत्वपूर्ण विचारधारा व शासनप्रणाली म्हणून लोकशाहीला जगभरात मान्यता मिळालेली आहे. लोकशाहीचे चार महत्वाचे स्तंभ आहेत ते म्हणजे कायदेमंडळ, कार्यकारीमंडळ, न्यायमंडळ व प्रसार माध्यमे होय. परंतु सत्ताधान्यांच्या हस्तक्षेपामुळे व संगनमताने यांची स्वायत्तता संपुष्टात आली आहे. हे चारही स्तंभ ढासळले आहेत. त्यामुळे सध्याच्या काळात सोशल मिडीया (वॉट्स अॅप, फेसबुक, ट्विटर, यु ट्युब) हे लोकशाहीचे पाचवे स्तंभ(Fifth Pillar)बनल्याचे दिसून येते. कारण गेल्या काही वर्षात इतर प्रसारमाध्यमांबरोबरच समाज माध्यमांनीही आपला चांगला प्रभाव निर्माण केलेला आहे. येणाऱ्या काळात पारंपरिक माध्यमांपेक्षा या आधुनिक माध्यमांचा प्रभाव मानवी आयुष्यावर अधिक असेल असे म्हणणे चुकीचे ठरणार नाही. काही वर्षांपूर्वी माहितीचे देवाणघेवाण व पत्रव्यवहार करण्यासाठी सीमित असणारे पारंपरिक माध्यम हे आज सोशल मिडीयाच्या उदयानंतर गेल्या दशकभरात घराघरात पोचले आहे. इंटरनेट व सोशल मिडीयाची भूमिका केवळ दोन व्यक्तींमधील गप्पा किंवा निरोप यांच्यापर्यंत यांपर्यंत मर्यादित न राहता त्याचे स्वरूप हे विविधांगी व व्यापक बनले आहे. या समाजमाध्यमांच्या उदयानंतर काही वर्षातच या माध्यमांचा प्रभाव राजकारणावरही दिसू लागला आहे. गेल्या काही वर्षात बहुतांश लोकशाही राष्ट्रांमध्ये हे माध्यम स्थिरावले आहे व मोठ्या जनमानसावर परिणाम करणारे माध्यम म्हणून सिध्द झाले आहे.

आधुनिक काळात लोकशाहीचे महत्त्व वाढत असले तरी लोकशाही व्यवस्थेवर अनेक आक्षेप घेतले जातात ते म्हणजे जबाबदार नागरिकांचा अभाव, राजकीय सहभागाची उदासिनता, जागरूक मतदारांचा अभाव, तत्रज्ञान व सोशल मिडीयाचा वाढता प्रभाव

यासारख्या महत्वपूर्ण ब्रिबींचा समावेश होतो. याच दृष्टीकोणातून प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या माध्यमातून लोकशाही व्यवस्था आणि सोशल मिडीया यांच्यातील परस्परसंबंधांचा उलगडा करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे:

१. भारतीय लोकशाही आणि सोशल मिडीया या संकल्पनेचा अभ्यास करणे.
२. लोकशाहीतील सोशल मिडीयाच्या आव्हानांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती व स्रोत :

प्रस्तुत शोधनिबंधलेखनासाठी निरीक्षण, विश्लेषणात्मक व वर्णनात्मक पध्दतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. तथ्यसंकलनासाठी व्दितीय स्रोतांचा वापर करण्यात आलेला असून यात प्रामुख्याने संदर्भ ग्रंथ, संशोधन पत्रिका, मासिके, वर्तमान पत्रे व विविध वेबसाईटवरील माहितीचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

भारतीय लोकशाही आणि सोशल मिडीया

भारताला स्वातंत्र्य मिळून ७० वर्ष पुर्ण झाली आहेत. स्वातंत्र्यपूर्व काळात अनेक लहान मोठ्या संस्थानांनी बनलेला हा देश स्वातंत्र्यानंतरच्या काही वर्षात एक अखंड देश म्हणून जगासमोर उभा आहे. ब्रिटीशांकडून आपल्याला ज्या काही गोष्टी वारशात मिळाल्या त्यापैकी सर्वात महत्वाची म्हणजे लोकशाही व्यवस्था होय. स्वातंत्र्यानंतर भारतात लोकशाही राज्यपध्दती सुरू झाली. एक देश, एक संविधान, एक ध्वज असलेला भारत एकच राष्ट्र म्हणून संपुर्ण जगाला माहित झाला. जगातील सर्वात मोठी लोकशाही राष्ट्र म्हणून आज भारतची ओळख आहे. आधुनिक काळात 'लोकशाही' हा शब्दप्रयोग सामान्यपणे प्रातिनिधीक लोकशाही या अर्थानेच केला जातो.^१ भारतातही प्रातिनिधीक लोकशाही व्यवस्था अस्तित्वात आहे. भारताने संसदीय लोकशाही शासनपध्दतीचा स्विकार केला आहे. या पध्दतीत संसदेचे प्रतिनिधी हे जनतेमार्फत दर पाच वर्षांनी निवडले जातात. दर पाच वर्षांनी होणाऱ्या निवडणुका या भारतीय लोकशाहीच्या प्रगल्भतेचेच लक्षण आहे. निवडणुका या लोकशाहीचे सर्वात महत्वाचे वैशिष्ट्य आहे. राजकीय पक्ष हे निवडणुकांच्या माध्यमातून सत्तेवर येतात. सध्याच्या काळात निवडणुकांमधील माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर प्रत्येक राजकीय पक्षामार्फत मोठ्या प्रमाणात केला जात आहे. लोकसभेपासून ते ग्रामपंचायतीच्या निवडणुका या डिजिटल बनलेल्या आहेत. याचे कारण म्हणजे प्रसारमाध्यम व समाजमाध्यमांचा वाढता वापर होय.

आजच्या काळामध्ये भारतातील ४६ कोटी जनता इंटरनेटचा वापर करताना दिसून येते. यातील लोकांच्या वापराचे प्रमाण शहरी भागात ३० टक्के तर ग्रामीण भागात १६ टक्के एवढे आहे. चीनच्या (६५ कोटी) नंतर भारतात सर्वाधिक इंटरनेट वापरकर्ते आहेत. इंटरनेट सेवा पुरविणाऱ्या विविध सेवादात्यांनी विनामुल्य डेटा प्लॅन्स दिल्यावर याच्या प्रसाराचा वेग वाढला आहे. सध्याचे (३१ मे २०१६) आकडे बघायचे तर एकुण मोबाईल धारकांची संख्या १०४ कोटी पर्यंत जाऊन पोचली आहे. (संदर्भ : TRAI चा अहवाल) तर आय क्यूब या संस्थेने केलेल्या अभ्यासानुसार त्यापैकी जवळ जवळ ३५ कोटी व्यक्ती इंटरनेटचा वापर मोबाईलवरून करतात यात सोशल मिडीयाचा वापर करणाऱ्यांचे प्रमाण हे ३१ कोटी पेक्षाही जास्त आहे. सोशल मिडीयातील साधनांपैकी २६.९ कोटी वापरकर्ते हे फेसबुक वापरणारे आहेत तर ४० कोटी लोक हे व्हाट्सअप चा वापर करतात. ७० लक्ष टिवटर, १.५ कोटी स्नॅपचॅट, ५ कोटी लिंकडॅन, तर २० कोटी लोक हे टेलीग्राम या सोशल मिडीयाचा वापर करतात.^२ त्यामुळेच लोकशाही व्यवस्थेतील राजकारणावर त्याचा निश्चितच प्रभाव पडलेला आहे. सोशल मिडीयाचा लोकशाही व्यवस्थेवर सकारात्मक व नकारात्मक प्रभाव जाणवतो त्यामुळेच सोशल मिडीयामुळे लोकशाहीसमोर निर्माण झालेल्या आव्हानांची चर्चा करणे आवश्यक बनले आहे.

सोशल मिडीया : लोकशाही व्यवस्थेपुढील एक आव्हान

भारतामध्ये महाजालच्या (इंटरनेट) प्रभावामुळे आणि स्मार्टफोनच्या वापरामुळे इंटरनेटचा वापर मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. स्मार्ट फोनच्या सहाय्याने व्हाट्सअप, फेसबुक, ट्विटर, ब्लॉग, इंस्टाग्रामचा उपयोग जगभरामध्ये वाढला आहे. वर्तमान

घटनेविषयीची माहिती सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून विविध जाहिराती केल्या जात आहेत त्यामुळे राजकीय पक्षांनीही सोशल मिडीयाचा वापर सुरू केलेला आहे. २०१४ व २०१९ च्या लोकसभा निवडणुकीमध्ये भारतामध्ये याचा मोठ्या प्रमाणात वापर झाला. २०१६ च्या अमेरिकन राष्ट्राध्यक्षांच्या निवडणुकीत व्हाट्सअप या समाजमाध्यमाचा मोठ्या प्रमाणात वापर झाला.^३ समाजमाध्यमांचा मतदारांवर पडणाऱ्या प्रभावामुळे राजकारणाचा केंद्रबिंदु जुन्या लोकशाही मुल्यांपासून प्रतिकांपासून व निष्ठांपासून दुसरीकडे सरकलेला आहे. यामागे सकारात्मक व नकारात्मक किनार आहे. एकंदरीत सोशल मिडीयामुळे लोकशाही व्यवस्थेपेढे निर्माण झालेल्या आव्हानांचे विश्लेषण पुढीलप्रमाणे करता येईल.

१. लोकशाही मुल्यांचे आव्हान

लोकशाही प्रधान राष्ट्रांमध्ये अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याला विशेष महत्व असते. भारतामध्येही व्यक्तीच्या अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यास विशेष महत्व आहे. लोकशाही व्यवस्थेमधील अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या नावाखाली सोशल मिडीयाचा राजकीय पक्षांच्या कार्यकर्त्यांकडून मोठ्या प्रमाणावर वापर होत असतो. त्यांच्याकडून होणारा हा वापर लोकशाही व्यवस्थेमधील विरोधी पक्षाचे, उमेदवाराचे किंवा विरोधी विचाराच्या व्यक्तित्वे, जातीचे व धर्माचे चारित्र्य हनन करण्यासाठी होतांना दिसतो त्याचा परिणाम म्हणून लोकशाही मुल्यांना पायदळी तुडवण्याचा प्रयत्न होत असल्याचे यावरून दिसते. यामुळे येणाऱ्या काळात लोकशाहीचे रूपांतर झुंडशाहीमध्ये होण्यास वेळ लागणार नाही. हा वर्तमान भारतीय लोकशाही व्यवस्थेला दिलेले फार मोठे आव्हान आहे.

२. लोकशाहीतील नवीन राजकीय संस्कृतीचे आव्हान

सोशल मिडीयाच्या राजकारणातील उपयोगाने नव्या राजकीय संस्कृतीचा उदय झालेला आहे. परंपरागत राजकारणाची पध्दत नष्ट होउन राजकारणामध्ये सोशल मिडीयाचा वापर विरोधी पक्षाचे चारित्र्यहनन, टिका टिप्पणीसाठी केला जाऊ लागला. राजकीय पक्षांकडून किंवा नेत्यांकडून केलेल्या कार्याविषयी अवास्तव चित्रण केले जाऊ लागले. सोशल मिडीयाचा राजकीय क्षेत्रातील उपयोग नवीन अभासी संस्कृती, भौतिक संस्कृती, भंपकपण व स्वप्नरंजकतावादी संस्कृती निर्माण होण्यात झाल्याचे दिसून येते^४ यामुळे लोकशाहीपेढे एका नवीन राजकीय संस्कृतीचे आव्हान निर्माण झालेले आहे.

३. लोकशाहीतील सोशल मिडीयाकेंद्रीत राजकारणाचे आव्हान

भारतीय राजकारणावर सोशल मिडीयाचा प्रभाव २०१४ पासून स्पष्टपणे दिसू लागला आहे. २०१९ साली झालेल्या लोकसभा व विधानसभेच्या निवडणुकीमध्ये हे स्पष्ट जाणवते. भारतीय राजकारणावर सोशल मिडीयाचा प्रभाव मोठ्या प्रमाणावर पडला आहे. भारतातील एकुण लोकसंख्येपैकी ७० कोटी लोकांकडे फोन आहेत यापैकी ४५ कोटी लोकांकडे स्मार्ट फोन आहेत. जवळपास २६.९ कोटी लोक फेसबुक वापरतात तर व्हाट्सअप चा वापर ४० कोटी लोकांकडून केला जातो.^५ ही आकडेवारी अमेरिकेच्या लोकसंख्येपेक्षाही जास्त आहे. सोशल मिडीयाचा राजकारणातील सहभाग हा दखलपात्र ठरला असून राजकीय पक्षांनीही याची दखल घ्यायला सुरुवात केली आहे.

४. व्यावसायिक मुल्यांचे आव्हान

राजकीय पक्ष व सोशल मिडीया कार्यकर्ते यांच्यामधील संबंधामध्ये तटस्थतेचा अभाव असल्यामुळे राजकीय पक्ष व सोशल मिडीया कार्यकर्ते यांच्यातील संबंध व्यक्तीगत आणि व्यावसायिक बनले आहेत. राजकीय पक्षांच्या गरजेतून प्रत्येक राजकीय पक्षाने आपल्या पक्षांतर्गत माहिती तंत्रज्ञान विभाग स्थापन केलेला आहे. या विभागा अंतर्गत सोशल मिडीया सेल सक्रीय असून ते एखाद्या व्यावसायिक कंपनीसारखे कार्य करताना दिसत आहे.^६ हे लोकशाही व्यवस्थेसाठी आव्हान आहे.

५. राजकीय पक्षांच्या सोशल मिडीया सेलचे लोकशाही व्यवस्थेवरील परिणाम

सोशल मिडीया हा मग्न जीवनाचा अविभाज्य भाग बनला आहे. सोशल मिडीयाच्या प्रभावी वापराने अनेक प्रश्न सुटू शकतात परंतु त्याच अतिवापर मानवासाठी घातक आहे. याचप्रमाणे राजकीय पक्षांकडून होणारा सोशल मिडीयाचा वापर हे लोकशाहीवर परिणाम करणारे आहे. राजकीय पक्षांनी पक्षांतर्गत स्थापन केलेल्या सोशल

मिडीया सेल मुळे लोकशाही व्यवस्थेवर परिणाम झाला आहे. सोशल मिडीया सेल मुळे लोकशाहीतील सार्वजनिक मुल्यनिर्मिती, सार्वजनिक हित, सार्वजनिक कल्याणाच्या धोरणांमध्ये बदल झालेला आहे. याचा अर्थ लोकशाहीतील राजकीय पक्षांच्या मुल्य विचारांना सोशल मिडीया सेलने तडा देण्याचे काम केले आहे.

६. सोशल मिडीयाचा लोकशाहीतील राजकीय सामाजिकरणावर परिणाम

जगातील इतर राष्ट्रांच्या तुलनेत भारतात इंटरनेटधारक सोशल मिडीयाचा सर्वाधिक वापर करतात. लोकशाही व्यवस्थेत पुर्वी सभा, संमेलने, मेळावे, किंवा चिट्ठ्या पठवून संदेश लोकांपर्यंत पोहचवला जात असे. यामध्ये सोशल मिडीयाच्या आगमनामुळे मोठ्या प्रमाणात बदल झालेला आहे. सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून तात्काळ संदेश, माहिती प्रसारीत होत असल्याने त्याचा राजकीय क्षेत्रात पक्षासाठी सकारात्मक परिणाम झाल्याचे दिसून येते. परंतु याच सोशल मिडीयाचा अनिर्बंध, बेजबाबदारपणे व अतिरेकी स्वरूपात केल्यास समाजाचे राजकीय सामाजिकरण चुकीच्या पध्दतीने होते. खोटेबातम्या व चुकीची माहिती लोकांपर्यंत पोहचविल्यास लोकांचे योग्य प्रकारे सामाजिकरण होणार नाही त्यामुळे सोशल मिडीयाचा लोकशाहीतील राजकीय सामाजिकरणावर नकारात्मक परिणाम झाल्याचे दिसून येते.

७. सोशल मिडीयाचा लोकशाहीतील राजकीय पक्षांच्या धोरणावर परिणाम

भारतामध्ये सोशल मिडीयाचा वापर करणाऱ्या मतदारांची संख्या मोठी आहे. यामुळे राजकीय पक्षांनी मतदारांपर्यंत पोहोचण्यासाठी स्वताचे अधिकृत पोर्टल, संकेतस्थळ तयार केलेले आहेत. यामाध्यमातून ते मतदारांपर्यंत पोहचत असतात. सर्वच राजकीय पक्ष सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून विरोधी पक्षावर टिका करण्याचे कार्य करतात. पुर्वी राजकीय पक्ष सभा, संमेलने, मेळावे या माध्यमातून लोकांपर्यंत आपली विचारधारा व लोकशाही मूल्य पोहचवण्याचे कार्य करायचे मात्र आता यामध्ये बदल झाला आहे. नवीन मतदार सभा संमेलनाला हजर राहण्यापेक्षा सोशल मिडीयावर सक्रीय असल्याने राजकीय पक्षांनाही आपल्या धोरणामध्ये बदल करावा लागला आहे. सोशल मिडीयाची सक्रीयता ही राजकीय पक्षांच्या लोकशाही मुल्यांना मोठ्या प्रमाणात प्रभावीत करित आहे.

८. लोकशाहीतील निवडणूका आणि सोशल मिडीया

सातत्यपूर्ण निवडणूका हे लोकशाही शासन पध्दतीचे एक महत्वाचे वैशिष्ट्य आहे. यामध्ये नियमित कालांतराने निवडणूका होतात. भारतामध्ये दर पाच वर्षांनी लोकसभा व विधानसभेची निवडणूक होते याशिवाय इतर स्थानिक शासनाच्या निवडणूकाही नियमित कालांतराने होत असतात. २०१४ पासून या सर्व निवडणूकांमध्ये सोशल मिडीयाचा वापर मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. भयमुक्त वातावरणामध्ये निवडणूका पार पाडण्यासाठी आणि भारतीय लोकशाही प्रगल्भ करण्यासाठी सोशल मिडीयाचा योग्य वापर होणे आवश्यक आहे. परंतु लोकशाहीमध्ये सोशल मिडीयाचा गैरवापर जास्त प्रमाणात होत आहे. नागरिक सोशल मिडीयाच्या वापराबाबत निवडणुकीतील आचारसंहितेचे पालन करताना दिसत नाहीत. कारण आजही निवडणुकीमध्ये सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून समाजामध्ये, देशामध्ये तेढ निर्माण करणारे संदेश तरूणवर्ग फॉर्वर्ड करताना दिसून येते.

९. सोशल मिडीयाचा लोकशाही व्यवस्थेवरील परिणाम

भारतामध्ये सोशल मिडीयाचा राजकीय क्षेत्रातील वापर मोठ्या प्रमाणावर वाढला आहे. याचा अमर्याद वापरामुळे लोकशाहीतील अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याला तीक्ष्णता प्राप्त करून दिली आहे. त्यामुळे लोकशाही व्यवस्थेचे झुंडशाहीमध्ये रूपांतर होण्यास वेळ लागणार नाही. याचे कारण सोशल मिडीयावर जात, धर्म, प्रांत, भ्रष्टाचार या आधारावर ग्रुप तयार झाले असून त्याद्वारे संकुचित विचारसरणीचा प्रचार केला जातो. भावनिक आवाहन केले जाते. याचा परिणाम लोकशाही मुल्यांच्या न्यास होण्यास सुरुवात झाली आहे. समाजामध्ये हिंसक घटना घडविण्यात, लोकांच्या खाजगी जीवनात हस्तक्षेपास, व्यक्तीचे स्वातंत्र्य संकुचित करण्यास सोशल मिडीया कारणीभूत ठरला आहे.

लोकशाही व्यवस्थेत मतदार हा महत्वाचा भाग आहे परंतु त्या मतदारांपर्यंत योग्य माहिती पोहचत नाही. जी पोहचते तिलाच तो इतरांपर्यंत पोहचवतो. यामुळे कृत्रीम

ज्ञानाचाच प्रसार मोठ्या प्रमाणावर होत असल्याने नागरिकांच्या स्वतंत्र सदसदविवेक बुध्दीला मंद करण्याचे कार्य सोशल मिडीयाने केले आहे.

निष्कर्ष :

- ❖ सध्याच्या काळात सोशल मिडीया हे लोकशाहीचे पाचवे स्तंभ बनले आहे.
- ❖ सोशल मिडीयाच्या राजकारणातील उपयोगाने नव्या राजकीय संस्कृतीचा उदय झालेला आहे.
- ❖ प्रत्येक राजकीय पक्षात सोशल मिडीया सेल सक्रीय असून ते एखाद्या व्यावसायिक कंपनीसारखे कार्य करताना दिसत आहे.
- ❖ सोशल मिडीयाचा लोकशाहीतील राजकीय सामाजिकरणावर नकारात्मक परिणाम झाल्याचे दिसून येते.
- ❖ सोशल मिडीयाची सक्रीयता ही राजकीय पक्षाच्या लोकशाही मुल्यांना मोठ्या प्रमाणात प्रभावित करित आहे.
- ❖ भारतमध्ये सोशल मिडीयाचा राजकीय क्षेत्रातील वापर लोकशाही मुल्यांचा न्हास होण्यास, समाजामध्ये हिंसक घटना घडविण्यात, लोकांच्या खाजगी जीवनात हस्तक्षेपास, व्यक्तीचे स्वातंत्र्य संकुचित करण्यास सोशल मिडीया कारणीभूत ठरला आहे.

संदर्भ सूची :

१. भारतीय लोकशाही दशा आणि दिशा, भाग १, मराठी सृष्टी, जुन २०१९.
२. Statista Research Department, sept. 17, 2019
३. <http://www.majhapaper.com>
४. योजना मासिक, मे २०१३, पृ क १३
५. Report of Internet and Mobile Association of India (IAMAI), sept. 26, 2019.
६. डॉ पवार प्रकाश, राजकीय वर्चस्वाचं माध्यम: सोशल मिडीया, दै. सकाळ, जुलै २९, २०१८.
७. पळशीकर सुहास, महाराष्ट्राचे राजकारण: राजकीय प्रक्रीयेचे स्थानिक संदर्भ, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, २००२.

OUR HERITAGE

ISSN (Online) : 0474-9030 Vol-68, Special Issue-5
Impact Factor (2020) - 6.8
Special Issue on "Sustainable Development Goals"

		प्रा.डॉ. मेघराज जनार्दन मोरे	
170	लंगभेद आ ण स्त्री-पुरुष समानता चळवळ	डॉ. पी. डी. सूर्यवंशी	789-794
171	शाश्वत विकासात पाण्याचे महत्त्व	प्रा.डॉ. पांडुरंग मुंढे	795-797
172	लिंगभाव असमानता स्त्रियांचे प्रश्न आणि उपाय योजना	प्रा.पोकळे एस.एम.	798-800
173	लोकशाही मध्ये न्यायाची भूमिका	डॉ. प्रशांत भाऊसाहेब सोळंके	801-804
174	धर्म आणि आणि भारतीय सामाजिक वास्तव	प्रा. राहुल चोखाजी साळवे	805-806
175	हवामान बदलाचा महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांवर होणारा परिणाम	श्रीमती शिंदे मीनाक्षी प्रल्हादराव	807-809
176	महिला सरपंच म्हणून अधिकार वापरतांना येणाऱ्या अडचणींचा समाजशास्त्रीय अभ्यास : बीड जिल्हयाच्या संदर्भात	डॉ. सुधीर आ. येवले	810-814
177	शाश्वत विकासाची ध्येये आणि भारताच्या स्थितीचा आढावा	डॉ. सुनिल अण्णा गोरडे	815-818
178	महात्मा गांधींच्या तत्त्वज्ञानाची जागतिक स्तरावर आवश्यकता	डॉ.व्यास सी.पी.	819-822
179	चिरंतन विकास आणि भारत	डॉ. भालेराव जे.के.	823-825
180	पंचायतराज व महिला आरक्षण सद्यःस्थिती	प्रा. धिमिमे के.एम.	826-828
181	लिंग असमानता	डॉ. वैद्य रामदास जगन्नाथ राठोड ज्ञानेश्वर गणपतराव	829-830
182	भारतीय समाजातील लिंगसमानता	घाटूळ महादेव सोपानराव	831-833
183	स्त्री पुरुष समानता: वास्तव, समस्या, कारणे आणि उपाययोजना	प्रा. अरूण सायन्ना पेंटावार	834-838
184	महात्मा गांधींच्या अहिंसा या विचारांचा राज्यशास्त्रीय अभ्यास	प्रा. पवार बंडू थावरा	839-841
185	उच्च शिक्षण आणि गुणवत्ता—नियंत्रीत करणाऱ्या संस्थांचा प्रशासकीय अभ्यास	डॉ. अशोक लक्ष्मणराव गोरे	842-844
186	शाश्वत विकासात अन्नसुरक्षा व शाश्वत शेतीची भूमिका	प्रा. डॉ. भगवान श्रीपती सांगळे	845-849
187	भारतातील शेतीचा शाश्वत विकास : एक दृष्टिक्षेप	प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम गाटे	850-854
188	उच्च शिक्षणाची सद्यस्थिती आणि आव्हाने	प्रा.सुधाकर एस.हांगे	855-856
189	देशाच्या आर्थिक विकासात पाणलोट क्षेत्राची भूमिका : एक अभ्यास	सौ. केंद्रे मनिषा धनराज	857-861
190	भारतातील स्त्री —पुरुष गुणोत्तरातील असमानता	प्रा. डॉ. आरडले सुर्यकांत ज्ञानोबा	862-864
191	शाश्वत विकासाची उद्दिष्टे व लोकप्रशासन	काशीद स्त्रीमा वजयराव	865-869

OUR HERITAGE

ISSN (Online) : 0474-9030 Vol-68, Special Issue-5

Impact Factor (2020) - 6.8

Special Issue on "Sustainable Development Goals"

स्त्री पुरुष समानता: वास्तव, समस्या, कारणे आणि उपाययोजना

प्रा. अरुण सायन्ना पेंटावार

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

सुंदरराव सोळंके महाविद्यालय, माजलगाव

Email: arunpentawar@gmail.com

संक्षिप्त गोष्टवारा (Abstract) :

स्त्री-पुरुष समानतेसाठी घरातील दोगांनीही पुढाकार घेणे आवश्यक असून त्याची सुरुवातघरापासून करावयाची असते. पुरुषप्रधान संस्कृतीला विरोध केल्याने समानता प्रस्थापित होत नाही तर त्यासाठी स्त्रीयांनीही आपली जबाबदारी ओळखली पाहिजे. मुलांमध्ये भेद न करता समान वागणूक दिली तरच स्त्री-पुरुष समानता खऱ्या अर्थाने प्रस्थापित होईल. स्त्रीला स्वातंत्र्य हवे ते नेमके कोणापासून? पिता, पती, संसार की समाज? म्हणजेच स्त्रीयांनी स्वताच्या स्वातंत्र्याच्या अपेक्षांची निश्चिती करायला हवी. तसेच समाजाच्या मानसिकतेत बदल होणे महत्वाचे आहे. जोपर्यंत समाजाची मानसिकता बदलत नाही तोपर्यंत आपल्याला अभिप्रेत असणारी स्त्री पुरुष समानता प्रत्यक्षात येणे अवघड आहे. समानता म्हणजे दोगांनी एकमेकांच्या प्रगतीसाठी पोषक वातावरण निर्मितीचा प्रयत्न करणे व चांगले सहजीवन अनुभवणे होय. प्रत्येक स्त्री व पुरुषाने या गोष्टी करण्याचा प्रयत्न केल्यास खऱ्या अर्थाने स्त्री पुरुष समानता अस्तित्वात येईल.

Keyword: स्त्री-पुरुष समानता

प्रस्तावना:

आधुनिक काळात स्त्री-पुरुष समानता हा विषय सर्वच क्षेत्रांमध्ये परवलीचा शब्द बनलेला आहे. एखाद्या राष्ट्राचा विकास करायचा असेल, राष्ट्र प्रगतीपथावर न्यायचे असेल तर या कार्यात राष्ट्रातील सर्व नागरिकांचा सक्रिय सहभाग असणे आवश्यक आहे. त्यामुळे प्रत्येक राष्ट्रांमध्ये स्त्रीयांना पुरुषांच्या बरोबरीने स्थान असणे गरजेचे आहे. पुरुषांच्या बरोबरीने स्त्रियांना जीवनाच्या सर्वच क्षेत्रांमध्ये व्यक्तिमत्त्व विकासाची समान संधी असणे म्हणजे स्त्री-पुरुष समानता होय. स्त्री-पुरुषांना जीवनाच्या सर्व क्षेत्रांत समान हक्क आणि अधिकार मिळणे, समान वागणूक आणि समान संधी मिळणे या अर्थाने ही स्त्री-पुरुष समानतेचा उल्लेख केला जातो. सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने स्त्रियांना विकासाच्या सर्व संधी समानतेत समाविष्ट आहेत.

आजच्या आधुनिक काळातही आपल्या समाजात स्त्रीची समानता आभासीच आहे. कारण जी काही स्त्री पुरुष समानता झालेली दिसते ती फक्त शिक्षण, मानवी हक्कांच्या जाणिवे, शासनाचे विविध कायदे व जगातील स्वातंत्र्य, समता या तत्वांमुळेच आहे. परंतु मुळात जाऊन पाहिले तर सरंजामी वृत्तीतून येणारी पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकता व त्यातून निपजणारी विवेकहीनता आजही बदललेली नाही. त्यामुळेच आजच्या वैज्ञानिक व तंत्रज्ञानाच्या युगातही स्त्री पुरुष समानता हा कळीचा मुद्दा बनलेला आहे. त्याच दृष्टिकोनातून प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या माध्यमातून स्त्री पुरुष समानता: वास्तव, कारणे व उपाययोजना यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे:

१. स्त्री-पुरुष समानता या संकल्पनेचा अभ्यास करणे.
२. स्त्री-पुरुष समानता वास्तव व समस्या यांचा अभ्यास करणे.
३. स्त्री-पुरुष समानता यावर उपाययोजना सुचविणे.

संशोधन पध्दती व स्रोत :

प्रस्तुत शोधनिबंध लेखनासाठी निरीक्षण, विश्लेषणात्मक व वर्णनात्मक पध्दतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. तथ्यसंकलनासाठी द्वितीय स्रोतांचा वापर करण्यात आलेला असून यात प्रामुख्याने संदर्भ ग्रंथ, संशोधन पत्रिका, मासिके, वर्तमान पत्रे व विविध वेबसाईटवरील माहितीचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

स्त्री-पुरुष समानतेची संकल्पना व अर्थ

स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता या तीन तत्वांनी समाजव्यवस्था चालत असल्यास ती व्यवस्था सुखकर बनते हे भारतीय संस्कृतीने मान्य केलेले आहे. याच चिंतनातून स्त्री पुरुष समानतेचे तत्त्व या विषयावर विचार करणे अपरिहार्य ठरते. निसर्गाने स्त्रियांना काही बाबी दिलेल्या आहेत आणि समाजाकडूनही काही बाबी तिला प्राप्त झाल्या आहेत. निसर्गाने दिलेल्या बाबी बदलणाऱ्या नाहीत. समाजाने तिला प्रदान केलेल्या बाबींमध्ये काही बाबी सन्माननीय आहेत तर काही बाबी अन्यायकारक आहेत. या अन्यायकारक बाबी काढून टाकणे म्हणजे स्त्री पुरुष समानता होय.

स्त्री पुरुष समानता म्हणजे स्पर्धात्मक बरोबरी नसून घरातील आर्थिक, सामाजिक व कौटुंबिक निर्णयांमध्ये स्त्रीच समान सहभाग असणे होय.

स्त्री पुरुष समानता म्हणजेकोणत्याही गोष्टीत स्त्री पुरुष निरपेक्षता. अर्थात ज्याला जे हवे ते त्याला करण्याचे स्वातंत्र्य देणे होय.

स्त्री पुरुष समानता म्हणजे पुरुष जे जे करतील तेच तेच स्त्रियांनी करावं किंवा त्यांना करायला मिळावं हा अर्थ नाही तर 'आपल्याला जे हवं ते करायचं असेल ते करण्याचं समान पातळीवरचं स्वातंत्र्य म्हणजे स्त्री पुरुष समानता होय'.

स्त्री पुरुष समानता वास्तव परिस्थिती

आज प्रत्येक क्षेत्रात स्त्री-पुरुष समानता, स्त्री मुक्ती, स्त्री शक्ती यासारख्या शब्दांचा वापर होत आहे. परंतु प्रत्यक्षात वास्तव परिस्थिती काय आहे हे वेगळे सांगण्याची गरज नाही. कारण आजही स्त्रीला स्वयंपाक घरात कोंडले जात आहे. चूल्हा आणि मूल हेच स्त्रीचे कार्यक्षेत्र ठरवले गेले आहे. पुर्वी शिक्षणाची, ज्ञानाची दारे स्त्रियांसाठी बंद होती ती गेल्या शंभर वर्षांमध्ये उघडली गेली. महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले, महर्षी कर्वे व आगरकर यासारख्या अनेक समाजसुधारकांच्या स्त्री-पुरुष समानतेच्या कार्याला प्रचंड विरोध झाला. तरीही १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात आणि २० व्या शतकामध्ये स्त्रीने आपल्या कर्तृत्वाची चुणूक दाखवायला सुरुवात केली आहे.

स्त्रीला कोणतेही क्षेत्र असाध्य नाही हे अजून स्त्रीने सिध्द केले आहे. ती राष्ट्रप्रमुख, पंतप्रधान, मुख्यमंत्री, व पक्षप्रमुख होऊ शकते ती कला, साहित्य व क्रिडा क्षेत्रही गाजवू शकते हे तीने सिध्द केले आहे म्हणजेच स्त्री पुरुष समानता सिध्द झाली आहे. पण ती सत्यात आली आहे का? भारतात महिला हक्क आरक्षण कायदा संसदेत मांडण्याचा प्रयत्न स्त्रिया करत आहेत. आज अनेक गावांतून सरपंचांच्या जागा स्त्रियांनी जिंकल्या आहेत. पंचायत राज संस्थेमध्ये महिलांची भागीदारी वाढली आहे. परंतु पुरुष मंडळी त्यांना मोकळेपणाने काम करू देत नाहीत. प्रत्यक्ष त्थ स्त्रीचा नवराही अडथळे निर्माण करतो. आज शहरातील स्त्रिया पुरुषांच्या बरोबरीने सर्रास नोकऱ्या करत आहेत. आपले कर्तृत्व सिध्द करत आहेत पण तेथेही त्यांचा त्यांचा लैंगिक छळ केला जातो. पुढे जाणारी किंवा आपल्याला न जुमानणारी स्त्री दिसली की पुरुष बलाचा वापर करतो मग स्त्री पुरुष समानता कुठे? आजही हुंड्यासाठी इतर मागण्यांसाठी स्त्रीचा छळ केला जातो, तीची हत्या केली जाते. एवढेच नाही तर एकतर्फी प्रेमातून कितीतरी कोवळ्या तरुणांची निघणपणे हत्या केलीजाते. म्हणजेच वास्तविकरित्थ स्त्री पुरुष समानता नाही असेच म्हणावे लागेल.

स्त्री-पुरुष समानतेच्या संदर्भात वास्तव परिस्थितीचा विचार केल्यास आपल्याकडे आदर्श पुरुष व आदर्श स्त्री यांच्या संकल्पना अगदी विरोधाभास दाखवणाऱ्या आहेत. ज्या पुरुषाकडे नेतृत्व कौशल्य आहे, आत्मविश्वास, धडाडी आहे तो आदर्श

OUR HERITAGE

ISSN (Online) : 0474-9030 Vol-68, Special Issue-5

Impact Factor (2020) - 6.8

Special Issue on "Sustainable Development Goals"

पुरुष व जी स्त्री खाली मान घालून जगणारी, वडीलधाऱ्यांचे ऐकणारी, कुटुंबासाठी राबणारी ती स्त्री आदर्श. यामध्ये बदल झाला पाहिजे. खरं तर स्त्रिया या पुरुषांची प्रेरणा ठरतात, जेणेकरून त्यांना जग जिंकायला स्फुरण मिळते. स्त्रीला स्वातंत्र्य हवे ते नेमके कोणापासून? पिता, पती, संसार की समाज? म्हणजेच स्त्रीयांनी स्वताच्या स्वातंत्र्याच्या अपेक्षांची निश्चिती करायला हवी. तसेच समाजाच्या मानसिकतेत बदल होणे महत्वाचे आहे. स्त्रीयांनी शिक्षण व आर्थिक प्रगती साध्य केली आहे. स्त्रीयांच्या बाजूने शासनाचा कायदाही आहे तरीही स्त्री पुरुष समानता हे स्वप्नच बनलेला आहे. कारण वर्षानुवर्षे पुरुषप्रधान संस्कृतीचे मनावर झालेले संस्कार होय. आपल्याकडे मुलगा आणि मुलगी यात लहानपणापासूनच भेद केला जातो. तसेच पुरुषांच्या विचारांचा आणि जुन्या विचारांचा प्रभाव बहुतांश स्त्रियांच्या विचारसरणीवर होत असल्याचे दिसते. आज प्रत्येक क्षेत्रामध्ये म्हणजेच शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व सांस्कृतिक क्षेत्रामध्ये स्त्रीने पुरुषांच्या बरोबरीने आपली क्षमता सिध्द केलेली आहे. त्यामुळे स्त्री आणि पुरुष हे दोन्ही समान आहेत असे मानले तरच समाजाचा व देशाचा विकास होईल. समाजातील लोकांच्या विचारांमध्ये अमुलाग्र बदल होण्यासाठी खूप प्रयत्न आवश्यक आहेत.

स्त्री पुरुष समानता: समस्या व कारणे

स्त्री व पुरुष यांच्यात भेद आहेत हे सर्वमान्य आहेत परंतु त्यामागे मुळात दोन कारणे आहेत. त्यातील एक जीवशास्त्रीय म्हणजे नैसर्गिक तर दुसरा अपरिवर्तनीय म्हणजे सामाजिक होय. समानतावादी विचारवंतांचा यातील दुसरे कारण म्हणजे सामाजिक भेदभाव यास विरोध आहे. स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता या तीन तत्वांनी समाजव्यवस्था चालत असल्यास ती व्यवस्था सुखकर बनते हे भारतीय संस्कृतीने मान्य केलेले आहे. याच चिंतनातून स्त्री पुरुष समानतेचे तत्व या विषयावर विचार करणे अपरिहार्य ठरते. निसर्गाने स्त्रियांना काही बाबी दिलेल्या आहेत आणि समाजाकडूनही काही बाबी तिला प्राप्त झाल्या आहेत. निसर्गाने दिलेल्या बाबी बदलणाऱ्या नाहीत. समाजाने तिला प्रदान केलेल्या बाबींमध्ये काही बाबी सन्माननीय आहेत तर काही बाबी अन्यायकारक आहेत. या अन्याय कारक बाबी काढून टाकणे म्हणजे स्त्री पुरुष समानता होय.

वास्तविकरीत्या स्त्री पुरुष समानता यातील विषमतेचे मुळ कारण मुळातच अर्थकारणात दडलेले आहे. विवाहसंस्था, एकपत्नीत्व किंवा एकपतीत्व आणि वारस हा मुलगाच हवा हा हट्ट केवळ संपत्तीच्या जपणुकीतून आलेला आहे. त्यामुळेच हरियाणा व महाराष्ट्र यासारख्या राज्यातील सधन भागामध्येही स्त्रीलिंगी गर्भपाताचे प्रमाण जास्त प्रमाणात दिसून येते. सध्या प्रत्येक क्षेत्रात स्त्री पुरुष समानता ही एक गंभीर समस्या बनली आहे. ही समस्या निर्माण होण्याची काही महत्वाची कारणे आपणांस पुढीलप्रमाणे सांगता येतील.

१. सरंजामी वृत्तीतून निर्माण झालेली पुरुषी मानसिकता हे स्त्री पुरुष समानतेपुढील एक समस्या आहे.
२. महिलांबाबत असणारे सामाजिक व आर्थिक घटक हे स्त्री पुरुष समानतेपुढील एक समस्या आहे.
३. अनेक क्षेत्रातील नोकऱ्यांत महिलापेक्षा पुरुष कर्मचाऱ्यांना दिले जाणारे प्राधान्य यामुळे स्त्री पुरुष भेदभाव करणारे ठरत आहे.
४. आपल्या समाजातील परंपरागत धारणांमुळे पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकता तयार होते त्यातून पुरुषांमध्ये द्वेषाची भावना वाढीस लागते.
५. भारतामध्ये पुर्वपार हुंडा पध्दत अस्तित्वात आहे. भारतातील प्रत्येक प्रांतात, जातीत अगदी धर्मातसुध्दा आजदेखील हा प्रथा आहे. या प्रथेचे रूपांतर वैवाहिक जीवनामध्ये एका भयानक समस्येत झाले आहे. प्रामुख्याने स्त्री या प्रथेची बळी ठरली आहे.
६. भारतीय समाजामध्ये मुलींचा विवाह आजही लवकर केला जातो. बालविवाहामुळे अनेक त्रास स्त्रीयांना सहन करावे लागतात.
७. भारतामध्ये स्त्रीयांचे शिक्षण ही समस्या आहे. २०११ च्या जनगणनेनुसार पुरुषांच्या शिक्षणाचे प्रमाण ८२ % असून स्त्रीयांच्या साक्षरतेचे प्रमाण ६५% आहे. ग्रामीण भागात मुलींच्या शिक्षणाकडे लक्ष दिले जात नाही.

OUR HERITAGE

ISSN (Online) : 0474-9030 Vol-68, Special Issue-5

Impact Factor (2020) - 6.8

Special Issue on "Sustainable Development Goals"

८. मुलींच्या आरोग्याकडेही दुर्लक्ष केले जाते कारण कुटुंबातील स्त्री आणि पुरुष खऱ्या आहाराकडे सुध्दा भेदभाव केला जातो. कुटुंब नियोजनाच्या वेळी बऱ्याचवेळेस हे नियोजन स्त्रीलाच करावे लागते. बऱ्याच वेळेस गर्भपात अथवा गर्भनिरोधक गोळ्या घेतल्याने त्याचे दुष्परिणामही स्त्रीच्याच आरोग्यावर होतात.
९. कुटुंबातील पुरुषांची व्यसनाधिनता हे देखील एक महत्वाची समस्या आहे कारण या व्यसनमुळे कुटुंब उध्वस्थ होते तर कधी कधी कुटुंबातील स्त्रीला मानसिक व शारीरिक इजा होते.
१०. एखाद्या दाम्पत्याला अपत्य न होणे यामध्ये पती पत्नी यापैकी कुणाचाही दोष असू शकतो. मात्र आजही स्त्रीलाच जबाबदार धरले जाते. तसेच एखाद्या दाम्पत्यास मुलीच झाल्या तरीही त्या स्त्रीस जबाबदार ठरविले जाते.
११. पत्नीच्या इच्छेविरोधात संभोग करणे असले अनेक प्रकार बऱ्याच कुटुंबामध्ये घडत असतात. अशिल्ल फोटो काढणे, अनैसर्गिक संभोग करणे यासारख्या प्रकारामुळे स्त्रीच बळी ठरत असते.

स्त्री पुरुष समानता प्रस्थापित करण्यासाठी उपाययोजना

१. पुरुषी वर्चस्व कमी करण्यासाठी आपली मुल्ये, संस्कार मुलांमध्ये रूजविणे गरजेचे आहे. यासाठी घरातील आजी आजोबा यांनी मुल्याधारीत शिक्षणाची जबाबदारी घेतली पाहिजे.
२. समाज व शाळा यांमधून स्वाभिमान, वैज्ञानिकता व संवेदनशीलता आदी मुल्यांची जोपासना झाली पाहिजे.
३. विविध उपक्रम, पथनाट्य, सहली व विविध प्रकारच्या स्पर्धा यातून लोकशाहीमुल्ये स्वातंत्र्य, समता, बंधुभाव मुलांच्या मनावर बिंबवली पाहिजेत.
४. स्त्री-पुरुष भेद नाहीसा करण्यासाठी शिक्षणातून मोठ्या प्रमाणावर प्रबोधन घडवून आणावे.
५. घराघरातून कुटुंबप्रमुख म्हणून पुरुषाचे नाव त्याच्या पत्नीसमवेत संयुक्तपणे घेतले पाहिजे.
६. पुरुषाने स्त्रीचे सामर्थ्य मान्य करून सर्व क्षेत्रातील जबाबदाऱ्या दोघांनी एकमेकांच्या विचाराने व सहकार्याने पार पाडावीत.
७. एकमेकांच्या सहकार्याने व तडजोडीच्या माध्यमातून कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक प्रश्न व समस्या सोडवाव्यात.
८. स्त्री पुरुषाने जीवनातील प्रत्येक निर्णय एकत्रीतपणे घ्यावेत. स्त्रियांनी स्वताची बौद्धिक क्षमता वाढवली पाहिजे.
९. मुलाला लहानपणीच जर घरातील कामे करण्याची सवय लावली तर त्याची पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकता आपोआप कमी होईल.
१०. प्रसारमाध्यमांमध्ये दाखवली जाणारी स्त्री प्रतिमा बदलणे ही काळाची गरज आहे. माध्यमांद्वारे टी.आर.पी. वाढविण्यासाठी परंपरागत स्त्री प्रतिमेचे उदात्तीकरण करण्याचे प्रयत्न थांबवले पाहिजे.
११. स्त्रियांचा लढा, त्यांचे प्रश्न, याकडे केवळ स्त्रीवादी दृष्टिकोनातून न पाहता मानवतावादी दृष्टीने पाहिले तरच शोषण थांबून खरी समानता प्रस्थापित होईल.
१२. स्त्री पुरुष समानतेसाठी पुरुषांनी पुढाकार घ्यावा. स्त्रीकडे एक माणूस म्हणून, स्वतंत्र व्यक्ती म्हणून बघण्याचा दृष्टिकोन विकसित करायला पाहिजे.
१३. स्त्री पुरुष समानतेचा विचार रूजविण्यासाठी शाळांची भूमिका महत्वाची ठरते त्यामुळे हा विषय तिसरी चॅथीपासुनच देण्यात यावे.
१४. स्त्री पुरुष समानता शिक्षणाद्वारे, टी.व्ही. मालिकांमधून, नाटकांद्वारे, साहित्याद्वारे सतत सामोरे यायला हवी त्यामुळे यातूनच परिवर्तन घडून येईल.
१५. समाजमध्यम हे लोकांच्या मनावर परिणाम करणारे महत्वाचे साधन आहे. फेसबुक, वॉट्सअप च्या माध्यमातून विनोदी मॅसेजमधून स्त्रीचं सातत्याने रंगवले जाणारं चित्र पुरुषांच्याच नाही तर स्त्रियांच्या मनातही सतत नकारात्मक प्रतिमा तयार करत आहे त्यामुळे अशाप्रकारच्या पोस्ट्स थांबवले पाहिजे.

OUR HERITAGE

ISSN (Online) : 0474-9030 Vol-68, Special Issue-5

Impact Factor (2020) - 6.8

Special Issue on "Sustainable Development Goals"

सारांश :

निसर्गाने स्त्रियांना काही बाबी दिलेल्या आहेत आणि समाजाकडूनही काही बाबी तिला प्राप्त झाल्या आहेत. निसर्गाने दिलेल्या बाबी बदलणाऱ्या नाहीत. समाजाने तिला प्रदान केलेल्या बाबींमध्ये काही बाबी सन्माननीय आहेत तर काही बाबी अन्यायकारक आहेत. या अन्यायकारक बाबी काढून टाकणे म्हणजे स्त्री पुरुष समानता होय. स्त्री-पुरुष समानतेसाठी घरातील दोघांनीही पुढाकार घेणे आवश्यक असून त्याची सुरुवातघरापासून करावयाची असते.पुरुषप्रधान संस्कृतीला विरोध केल्याने समानता प्रस्थापित होत नाही तर त्यासाठी स्त्रीयांनीही आपली जबाबदारी ओळखली पाहिजे.मुलामुलींमध्ये भेद न करता समान वागणूक दिली तरच स्त्री-पुरुष समानता खऱ्या अर्थाने प्रस्थापित होईल.स्त्रीला स्वातंत्र्य हवे ते नेमके कोणापासून? पिता, पती, संसार की समाज? म्हणजेच स्त्रीयांनी स्वताच्या स्वातंत्र्याच्या अपेक्षांची निश्चिती करायला हवी. तसेच समाजाच्या मानसिकतेत बदल होणे महत्वाचे आहे. जोपर्यंत समाजाची मानसिकता बदलत नाही तोपर्यंत अश्रुपल्याला अभिप्रेत असणारी स्त्री पुरुष समानता प्रत्यक्षात येणे अवघड आहे. समानता म्हणजे दोघांनी एकमेकांच्या प्रगतीसाठी पोषक वृत्तावरण निर्मितीचा प्रयत्न करणे व चांगले सहजीवन अनुभवणे होय. प्रत्येक स्त्री व पुरुषाने या गोष्टी करण्याचा प्रयत्न केल्यास खऱ्या अर्थाने स्त्री पुरुष समानता अस्तित्वात येईल.

संदर्भग्रंथसूची

- [1] प्रा.शिंदे, एच.एस, "भारतातील समाज संरचना आणि परिवर्तन", अक्षररंग प्रकाशन, औरंगाबाद, २००५.
- [2] डॉ. काचोळे, दा.धो, "नातेसंबंध आणि सल्लामजिक संस्था", कैलास पब्लिकेशन्स, औरंगाबाद, २००४.
- [3] आफळे-वाडकर, अलका, "कुठे आहे स्त्री पुरुष समानता?", उन्मेष प्रकाशन, पुणे, २०१५.
- [4] भसीन, तांबे, "लिंगभाव समजून घेताना, लोकवाडय गृह, मुंबई, २०१०.
- [5] Muthulakshmi, R. "Female Infanticide, its Causes and Solutions", Discovery Publishing House, New Delhi, 1997.
- [6] News Paper, The Hindu, "Men without Women", 31 August, 2003.
- [7] News Paper, दैनिक सामना, दिनांक २४ जुलै, २०१७.
- [8] News Paper, दैनिक लोकसत्ता, दिनांक १० सप्टेंबर, २०१६.
- [9] Website www.maxmaharashtra.co/ स्त्रीपुरुष समानता: का व कशासाठी?

STUDENT CENTERED TEACHING AND EVALUATION METHODS IN SOCIAL SCIENCES

Dr. Arun S. Pentawar¹ and Mr. Sudarshan U. Swami²

1. Head & Asst. Professor, Dept. of Political Science, Sunderrao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon. Dist- Beed
2. Asst. Professor, Dept. of History, Sunderrao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon. Dist- Beed

arunpentawar@gmail.com and sudarshanswami79@gmail.com

Abstract:

Today social sciences are an introduction to the study of Society basically Indian society. The subjects of social sciences included are history, political science, sociology, economics, psychology, public administration, geography etc. in higher education after independence, there has been a phenomenal growth in higher education in terms of 'Quantity', but it lacks 'Quality Teaching Methods' in India. In India Schools and colleges in backward rural and tribal areas are the most neglected, and the standard of teaching methodology. Poorly maintained buildings, classrooms, libraries and laboratories, lack of sanitation facilities and even drinking water are there. But modern teaching methods are absence. Today education produces only money making machines. The moral social values are getting weakened. We are imparting theoretical knowledge based education. These are just a challenge of the aspect in the present scenario of educational teaching methods in social sciences. In the traditional approach to college teaching, most class time is spent with the professor lecturing and the students watching and listening. The students work individually on assignments, and cooperation is discouraged. Student-centered teaching methods shift the focus of activity from the teacher to the learners.

Keywords: Social Sciences, Teaching, Learning, Evaluation Methods, Lecture, Teacher, Student, Class.

Introduction:

In the traditional approach to college teaching, most class time is spent with the professor lecturing and the students watching and listening. The students work individually on assignments, and cooperation is discouraged. Student-centered teaching methods shift the focus of activity from the teacher to the learners. These methods include active learning, in which students solve problems, answer questions, formulate questions of their own, discuss, explain, debate, or brainstorm during class; cooperative learning, in which students work in teams on problems and projects under conditions that assure both positive interdependence and individual accountability; and inductive teaching and learning, in which students are first presented with challenges (questions or problems) and learn the course material in the context of addressing the challenges. Inductive methods include inquiry-based learning, case-based instruction, problem-based learning, project-based learning, discovery learning, and just-in-time teaching. Student-centered methods have repeatedly been shown to be superior to the traditional teacher-centered approach to instruction, a conclusion that applies whether the assessed outcome is short-term mastery, long-term retention, or depth of understanding of course material, acquisition of critical thinking or creative problem-solving skills, formation of positive attitudes toward the subject being taught, or level of confidence in knowledge or skills.

Objectives of the Paper:

- ❖ To the study of students centered education system.
- ❖ To know the students centered Teaching Methods in Social Sciences.
- ❖ To know the study of Teaching and Evaluation methods in social sciences.
- ❖ To know the study of Involvement of students in Teaching Methodologies.

Research Methodology

The proposed study mainly is descriptive in nature. The research done is based on secondary data. Here, the data from various research journals, websites and articles are collected in order to understand the student centered teaching and evaluation methods in social sciences. This paper primarily focuses on the teaching and evaluation methods in social sciences.

Teaching Methods in Social Sciences

The social sciences encompass diverse concerns of society and include a wide a range of content, Drawn from the disciplines of history, geography, political science, economics and sociology. A teaching method comprises the principles and methods used for instruction. Commonly used teaching methods may include class participation, demonstration, recitation, memorization, or combinations of these. The choice of an appropriate teaching method depends largely on the information or skill that is being taught, and it may also be influenced by the aptitude and enthusiasm of the students.

Explaining:

Explaining, or lecturing, is the process of teaching by giving spoken explanations of the subject that is to be learned. Lecturing is often accompanied by visual aids to help students visualize an object or problem.

1) Demonstrating

is the process of teaching through examples or experiments. For example, a science teacher may teach an idea by performing an experiment for students.

2) Collaborating

Collaboration allows students to actively participate in the learning process by talking with each other and listening to other points of view.

3) Learning by teaching

In this teaching method, students assume the role of teacher and teach their peers. Students who teach others as a group or as individuals must study and understand a topic well enough to teach it to their peers.

By having students participate in the teaching process, they gain self-confidence and strengthen their speaking and communication skills.

Teaching Methods in Social Sciences

- Lecture by teacher (and what else can you do!)
- Class discussion conducted by teacher
- Discussion groups conducted by selected student chairpersons

Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal)

ISSN: 2394-3114 Vol-40, Special Issue-05

NAAC sponsored two days National Conference on New
Accreditation Process and Quality Enhancement for rural colleges
Held on 4 and 5th February 2020
Sunderrao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon Dist. Beed, Maharashtra,
India. 431 131

- Lecture-demonstration by teacher
- Lecture-demonstration by another instructor(s) from a special field (guest speaker)
- Presentation by a panel of instructors or students
- Presentations by student panels from the class: class invited to participate
- Student reports by individuals
- Student-group reports by committees from the class
- Debate (informal) on current issues by students from class
- Class discussions conducted by a student or student committee
- Small groups such as task oriented, discussion, Socratic
- Textbook assignments
- Reading assignments in journals monographs, etc.
- Hall of Fame by topic or era (military or political leaders, heroes)
- Committee projects--small groups
- Making of posters by students
- Use of chalkboard by instructor as aid in teaching
- Use of diagrams, tables, graphs, and charts by instructor in teaching
- Use of slides to the ppt.
- Surveys in society
- Coaching: special assistance provided for students having difficulty in the course
- Prepare presentation for senior citizen group
- Invite senior citizen(s) to present local history to class including displaying artifacts (clothing, tools, objects, etc.)
- Prepare mock newspaper on specific topic or era
- Research local archaeological site. **etc**

Students Centered Evolution methods in social sciences

- Class projects
- Individual projects writing
- Student construction of diagrams, charts, or graphs

Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal)

ISSN: 2394-3114 Vol-40, Special Issue-05

NAAC sponsored two days National Conference on New Accreditation Process and Quality Enhancement for rural colleges
Held on 4 and 5th February 2020
Sunderrao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon Dist. Beed, Maharashtra,
India. 431 131

- Tutorial: students assigned to other students for assistance, peer teaching
- Oral Presentation
- Debate (informal) on current issues by students from class
- Class discussions conducted by a student or student committee
- Interview of students etc.

Conclusion:

-
- After independence, there has been a phenomenal growth in higher education in terms of 'Quantity', but it lacks 'Quality Teaching Methods' in India.
 - In Colleges lack of sanitation facilities are there. But modern teaching methods are absence.
 - To develop the skills needed to seek information and solve problems.
 - Commonly used teaching methods may include class participation, demonstration, recitation, memorization, or combinations of these.
 - In the traditional approach to college teaching, most class time is spent with the professor lecturing and the students watching and listening.
 - At least students involve the teaching in class its responsibility for a teacher.
 - The most of Teaching Methods applied by Teacher in the subject Social Sciences are Lecture by teacher, class discussion, group discussion etc.
 - The evaluation methods in social sciences are seminars, tutorials, class test, oral presentation, debate, project writing etc.

References:

-
- Social science: An introduction to the study of society - Elgin F Hunt & David C. Colander
Teaching Practice: Teaching Methods – Palmer, Parker.
Teaching & Learning Elementary Social Studies – Arthur K. Ellis
Indian Higher Education, a Conglomerate of Concepts, Facts and Practices – Pawar K.B
www.education.nic.in/socialstudies
<http://ehlt.flinders.edu.au/education>
Research in Education (Ninth edition) – John W. Best.

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

ISSN 2319-8648

Impact Factor - 7.139

Indexed (SJIF)

March 2020

Special Issues- 25 Vol. 1

The Current Issues in Social Sciences in India (CISSI-2020)

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Guest Chief Editor
Prof. Dr. B. D. Kokate (I/C Principal)

Dr. S. S. Undare (Vice Principal)
Dr. G. A. Mohite (Vice Principal)

Editor
Dr. R. K. Kale

Co-Editors
Dr. S. N. Akulwar
Dr. B. D. Jadhavar
Dr. S. E. Ghumatkar

Balbhim Arts, Science & Commerce College, Beed

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 25, Vol. 1
March 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

69.	Savitri Bai Phule The Pioneer Of Womens Empowerment Vithal Baburao Gunde	279
70.	"Impact of Demonetization on Indian Economy" Dr. Wanne Mohan B.	282
71.	Demonetization And Way Towards Cashless Economy Dr. Yogesh A. Borade, Ashwini A. Kele	284
72.	Citizen Centric Administration: Need of Democracy Dr. P. R. Tharkar	288
73.	Fundamentalism in Indian Politics. Shaikh Gafoor Ahmed	291
74.	Terrorism: The Current Issue before Human Rights Dr. R. K. Kale	294
75.	Trade Analysis of India: Direction and Composition Dr. Pramod Pandurangrao Lonarkar	298
76.	Citizenship Amendment Act 2019: Issues and Challenges Dr. Arun Pentawar	304
77.	Unemployment In India: Causes And Remedies Dr. B. R. Dahe	307
78.	A study on the composition and direction of India's Foreign Trade Mudiraj Narendra	311
79.	E-Governance and Modi Government's Ambitious "Digital India" Dr. Dattatraya Vitthal Kharatmol	316
80.	New Farmers' Movement Dr. Balu Atmaram Kamble	320
81.	Impact of Globalization and Administration Reforms Dr. Chavan Gorakshanath Baburao, Mr. Morey Milind Uttamrao	326
82.	An Overview Study of Banking Sector Reform phases in India Dr. P. B. Kharat	329

Citizenship Amendment Act 2019: Issues and Challenges

Dr. Arun Pentawar

Head, Dept. of Political Science, Sunderrao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon. Dist- Beed.

Abstract:

The Citizenship Amendment Act (CAA) passed by the BJP government has been challenged by uprisings nationwide. Protests have broken out across India, a few of them violent, against the Citizenship (Amendment) Act 2019. The Act seeks to amend the definition of illegal immigrant for Hindu, Sikh, Parsi, Buddhist and Christian immigrants from Pakistan, Afghanistan and Bangladesh, who have lived in India without documentation. They will be granted fast track Indian citizenship in six years. So far 12 years of residence has been the standard eligibility requirement for naturalisation. But so many issues and challenges before the Citizenship Amendment Bill.

Keywords: Citizenship, Amendment Act, Indian Citizenship, Government etc.

Introduction:

The Citizenship Amendment Act (CAA) passed by the BJP government has been challenged by uprisings nationwide. The questions raised by the masses are met with denial, deflection and deceptive statements. The government defends the Act, citing there are no plans to implement the National Register of Citizens (NRC) nationwide and that the National Population Register (NPR) and CAA have nothing to do with NRC. However, a careful reading of the Citizenship Act and Citizenship Rules reveals the truth.

The government says that CAA is to help persecuted refugees. Current Indian nationality laws which regulate citizenship based on birth, descent, application (registration) and naturalisation are sufficient as they are, covering a broad spectrum of possibilities. The argument for persecuted refugees can be dealt by making provisions through appropriate amendments in the current laws for accommodating refugees, granting them legal status and fast-tracking their admission to Indian citizenship should they apply for it. A separate discriminatory law is not needed for it at all.

Objectives:

The basic objective of the paper is:

1. To determine the Citizenship Amendment Bill.
2. To know the Issues and challenges before the Citizenship Amendment Act.

Research Methodology & Sources:

The proposed study mainly is descriptive in nature. The research done is based on secondary data. Here, the data from various research journals, websites and articles are collected in order to understand the Citizenship Amendment Bill 2019.

What is Citizenship Amendment Act?

The Citizenship (Amendment) Act of 2019 amended the Citizenship Act, 1955, by inserting the following provisos in section 2, sub-section (1), after clause (b):

“Provided that any person belonging to Hindu, Sikh, Buddhist, Jain, Parsi or Christian community from Afghanistan, Bangladesh or Pakistan, who entered into India on or before the 31st day of December, 2014 and who has been exempted by the Central Government by or under clause (c) of sub-section (2) of section 3 of the Passport (Entry into India) Act, 1920 or from the application of the provisions of the Foreigners Act, 1946 or any rule or order made thereunder, shall not be treated as illegal migrant for the purposes of this Act;”¹

The Citizenship (Amendment) Act, 2019 (CAA) is an act that was passed in the Parliament on December 11, 2019. The 2019 CAA amended the Citizenship Act of 1955 allowing Indian citizenship for Hindu, Sikh, Buddhist, Jain, Parsi, and Christian religious minorities who fled from the neighbouring Muslim

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 25, Vol. 1
March 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

majority countries of Pakistan, Bangladesh and Afghanistan before December 2014 due to "religious persecution or fear of religious persecution". However, the Act excludes Muslims. Under CAA 2019 amendment, migrants who entered India by December 31, 2014, and had suffered "religious persecution or fear of religious persecution" in their country of origin, were made eligible for citizenship by the new law. These types of migrants will be granted fast track Indian citizenship in six years. The amendment also relaxed the residence requirement for naturalization of these migrants from eleven years to five.

The Citizenship (Amendment) Bill, 2019

The Bill adds two additional provisions on citizenship to illegal migrants belonging to these religions from the three countries.

Consequences of acquiring citizenship:

The Bill says that on acquiring citizenship: (i) such persons shall be deemed to be citizens of India from the date of their entry into India, and (ii) all legal proceedings against them in respect of their illegal migration or citizenship will be closed.

Exception:

Further, the Bill adds that the provisions on citizenship for illegal migrants will not apply to the tribal areas of Assam, Meghalaya, Mizoram, or Tripura, as included in the Sixth Schedule to the Constitution. These tribal areas include Karbi Anglong (in Assam), Garo Hills (in Meghalaya), Chakma District (in Mizoram), and Tripura Tribal Areas District. It will also not apply to the areas under the Inner Line" under the Bengal Eastern Frontier Regulation, 1873. The Inner Line Permit regulates visit of Indians to Arunachal Pradesh, Mizoram, and Nagaland.

Citizenship by naturalisation:

The Act allows a person to apply for citizenship by naturalisation, if the person meets certain qualifications. The Bill further reduces the period of naturalisation for such group of persons from six years to five years.

Issues and Problems of CAA Bill

1. The CAA goes against Articles 5, 10, 14 and 15 of the Indian Constitution which guarantees equality before law and protection against any discrimination on the basis of religion, race, caste, sex, place of birth or any of them.
2. The CA Act does not provide any guidelines as to which document will prove citizenship. The government also has not framed any guidelines and is not clear as to which document will decisively prove citizenship.
3. While people who live in urban areas and have awareness and access, might have done their documentation, but the people from rural who lack awareness and access will not be having documentation. Similarly, while the educated might have some form of documentation, the illiterate would be at disadvantage.
4. While everyone will be in danger, the poor, and the illiterate will be even more disadvantaged as they will lack awareness, access and resources to both documentation process and also to judicial relief in case of them being declared foreigners. In a country where awareness about documentation is still rare, majority of population is still illiterate, it is highly impossible to present any documentation, let alone a set of comprehensive documents to prove one's citizenship.
5. While CAA as such is a problematic and unconstitutional the NRC process as being planned by the government to execute in tandem with the CAA will be even more disastrous. No clear guidelines have been framed and it will be done arbitrarily, resulting in tearing the very fabric of our plural society, dividing and depriving people of their citizenship and rights on the basis of religion.

Challenges before Citizenship Amendment Act 2019

1. Political challenge

The bill was opposed by the Indian National Congress, who said it would create communal tensions and polarise India. The Chief Ministers of the Indian states of Madhya Pradesh, Chhattisgarh, West Bengal, Punjab, Kerala and Rajasthan and union territory of Pondicherry – all led by non-BJP governments – said they will not implement the law. According to the Union Home Ministry, states lack the legal power to stop the implementation of CAA. The Ministry stated that "the new legislation has been enacted under the Union List of the 7th Schedule of the Constitution. The states have no power to reject it". Modi stated on 21 December that the NRC had only been implemented in Assam to follow a directive from the Supreme Court of India, and that there had been no decision taken to implement it nation-wide.

2. Legal challenge

The Indian Union Muslim League petitioned the Supreme Court of India to declare the bill illegal. The royal family of Tripura also filed a petition in the Supreme Court against the bill. The first hearing by the Supreme Court of India on 60 petitions challenging the Act was on 18 December 2019. During the first hearing, the court declined to stay implementation of the Citizenship (Amendment) Act, 2019.

3. Challenging the Constitutional Body

Several petitions have been filed challenging the constitutional validity of the Citizenship (Amendment) Act, 2019, including by RJD leader Manoj Jha, Trinamool Congress MP Mahua Moitra and AIMIM leader Asaduddin Owaisi. Several other petitioners include Muslim body Jamiat Ulama-i-Hind, All Assam Students Union (AASU), Peace Party, CPI, NGOs 'Rihai Manch' and Citizens Against Hate, advocate M L Sharma, and law students have also approached the apex court challenging the Act.

Conclusions:

- The Citizenship Amendment Act (CAA) passed by the BJP government has been challenged by uprisings nationwide.
- Protests have broken out across India, a few of them violent, against the Citizenship (Amendment) Act 2019.
- The Act seeks to amend the definition of illegal immigrant for Hindu, Sikh, Parsi, Buddhist and Christian immigrants from Pakistan, Afghanistan and Bangladesh, who have lived in India without documentation.
- The Bill further reduces the period of naturalisation for such group of persons from six years to five years.
- Many issues and challenges before the Citizenship Amendment Bill.

References:

- ❖ "The Citizenship (Amendment) Act, 2019" (PDF). [The Gazette of India](#). 12 December 2019.
- ❖ <https://economictimes.indiatimes.com/news/et-explains/citizenship-amendment-bill>
- ❖ <https://prsindia.org/billtrack/citizenship-amendment-bill-2019>
- ❖ "Demonstration in support of CAA". *The Hindu*. 21 December 2019.
- ❖ "Protest in Delhi Today: People gather at Delhi's Central Park, raise slogans in support of CAA". *The Times of India*. 20 December 2019.
- ❖ "Human chain in support of CAA, NRC formed in Pune even as protests against Act grow". *Hindustan Times*. 22 December 2019.
- ❖ "Citizenship Act: Hundreds of people form pro-CAA human chain in Pune". *Business Standard India*. PTI. 22 December 2019.